

Sveriges militärhistoriska arv, SMHA

Aeroseum på Säve.

I regleringsbrevet för år 2005 gav regeringen (Utbildnings- och kulturdepartementet) Statens försvarshistoriska museer (SFHM), Statens maritima museer (SMM) samt Fortifikationsverket (FortV) ett likalydande uppdrag att redovisa konkreta förslag avseende bevarande av valda delar av det svenska försvarets kulturarv. Uppdraget skulle utföras gemensamt med Försvarsmakten. Huvudanledningen till uppdraget var att Försvarsmakten (FM) ville bli av med sin museiverksamhet.

Av CHRISTIAN BRAUNSTEIN

Utredningen som benämndes "Försvaret i förvar" bedrevs under ledning av en styrgrupp bestående av myndighetscheferna och under dessa svarade överintendenten i Utbildnings- och kulturdepartementet Keith Wijkander för utredningsarbetet med stöd av en arbetsgrupp. I den medverkade förste försvarsantikvarien Christian Braunstein och förste intendenten Thomas Roth SFHM, avdelningschefen Hans-Lennart Ohlsson och enhetschefen Magnus Olofsson SMM, arkivarien Cecilia Enström och arkitekten Ingela Andersson FortV samt överstelöjtnanten Olle Strid FM HKV.

Under utredningsarbetet skedde visst samråd med Statens Fastighetsverk.

Totalt konstaterades att det fanns 63 museer med militär inriktning varav 20 fanns

på alltjämt levande förband och att knappt 40 hade överlevt sitt förbands nedläggning.

En grov bedömning gav vid handen att det på de 63 museerna fanns ca 1 miljon föremål varav huvuddelen formellt alltjämt ägdes av FM. Dessa föremål inventerades av en särskild organisation under 2005 och 2006 med ekonomiskt stöd av HKV (2 miljoner/år) och överfördes därefter till museimyndigheterna.

Förslagets huvudinriktning

För att kunna redovisa ett välgrundat förslag gjorde myndigheterna en utredning om museiverksamheten inom försvarsområdet, dess utveckling och utformning. Med stöd av utredningen föreslog myndigheterna nya former för insamling och bevarande av försvarsmateriel för museiändamål. Syftet var att för framtiden åstadkomma ett begränsat men bättre riktat samlande samt att ordna det långsiktiga omhändertagandet av de samlingar som hopats i förbandsmuseerna under efterkrigstiden. Dessutom föreslogs nya former för samverkan mellan Försvarsmakten och museimyndigheterna SFHM och SMM samt en satsning på ett landsomfattande museinätverk med Sveriges försvar under det kalla krigets period som tema.

Följande direktiv gavs:

- Inga fler statliga museer
- Museerna skulle vara spridda över hela landet
- Det skulle finnas en rimlig fördelning armé, marin och flygvapen
- Kostnad högst 30 mkr/år

Syftet är att öppna ett urval av de främsta förbandsmuseerna, som nu omvandlas till stiftelsemuseer, och göra dem tillgängliga för publik. Därmed får medborgarna möjlighet till inblick i och kunskap om hur Sveriges omfattande försvarssatningar såg ut under det kalla krigets period. Detta är i hög grad okänt men det finns ett starkt intresse hos allmänheten för denna moderna historia.

Förslaget om museinätverket bör ses som ett led i strävan att göra insatser för kultur runt om i landet. Många orter har drabbats hårt av förbandsnedläggningarna. Att ta till vara det kulturarv som byggdes upp för att kunna försvara landet under det kalla krigets hotfulla tid är betydelsefullt för att spegla vad landet och dess medborgare förmådde.

De fd regements(motsv)museer med arméanknytning som utvaldes, fick i de flesta fall även ett specificerat truppslagsansvar.

Utredningens huvudförslag att bilda ett statligt stött nätverk av militära museer utgår i sin tur från ett förslag om reformering av den omfattande verksamheten med förbandsmuseer inom Försvarsmakten.

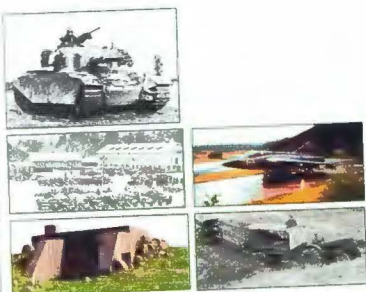
Förslagen skulle finansieras av staten med 50-60 procent, av lokal myndighet (kommun, region) med 20-25 procent och resten skulle museerna själva klara av. Samråd skedde under 2006 och 2007 med berörda kommunledningar.

Utredningen föreslog vidare att museimyndigheterna skulle svara för följande uppgifter gentemot Försvarsmakten:

- bidra till en levande debatt om försvar och säkerhetspolitik
- ansvara för museisamlingar som finns i anslutning till förbandsmuseerna samt bistå förbandsmuseerna med professionella råd och vägledning i deras verksamhet (förbandsmuseernas utåtriktade verksamhet),
- i samråd med Försvarsmakten genomföra omställningen och erforderlig gallring av förbandsmuseernas samlingar när dessa skall avvecklas eller överförs till andra museer som gåvor (offentliga museer) eller depositioner (enskilda stiftelser),
- utöva tillsyn och ägarkontroll över statlig materiel på museerna samt
- vara Försvarsmaktens expertstöd i traditionsfrågor.

Utredningens förslag omfattade 23 museer från Per-Albinlinjen i söder till Kalixlinjen i norr. Var och en av dessa illustrerade och åskådliggjorde väsentliga inslag i 1900-talets svenska försvar. 18 av dessa hade det kalla krigets försvar som huvudtema medan fem representerade ett äldre skede.

Det handlar inte enbart om museer i traditionell eller "institutionell" mening, utan om platser där man endera utifrån en viktig försvarsanläggning eller en intressant museisamling, visar försvarets moderna historia. Basen utgjordes av tidigare förbandsmuseer. Genom museimyndigheter-

Försvaret i förvar
En utredning om det kalla krigets kulturarv och Sveriges gömda museer

na skulle också staten stödja den publika verksamheten genom endera sakkunnigt stöd eller vissa bidrag.

Redovisning av vilka företeelser inom det kalla krigets försvarsorganisation som utredningen önskade belysta genom museerna (se tabellen nedan).

Utöver förslaget till insatser rörande det kalla krigets försvar föreslog utredningen också några företeelser från försvarets äldre skeden, under 1800- och 1900-talen. De illustrerar den försvarsorganisation från vilket det kalla krigets försvarsmakt växte fram och representerar trådarna bakåt i historien.

1800-talets kustfästningar:

Vaxholms kastell med museianläggning

Centralförsvarets landfästningar Karlsborgs fästning med museianläggning

Den indelta arméns mötesplatser

Regementsheden (Skillingaryd)

Beredskapstidens krigsflygfält Krigsflygfältet (Brattforsheden, Värmland)

Beredskapstidens kustvärn

Skånelinjen (Per-Albinlinjen)

FM var inte helt nöjt med förslagen och ville ha med nedanstående museer:

- Livgardets traditionsrum, Kungsängen,
- Garnisonsmuseet i Skövde,
- F 7 Gårds- och flottilmuseum, Sätenäs,
- Norrbottens flygflottiljs museum, Kallax samt
- Försvarets Historiska Telesamlingar, Enköping

Detta innebar att de årliga 30 mkr inte räckte utan en kompromiss måste nås. Förhandlingar inleddes och den 9 maj 2007 undertecknades en slutlig överenskommelse mellan Försvarmakten och de båda museimyndigheterna. Denna innebar att tre föreslagna museer utgick (Musköbasen, Robotar och Ledningscentral för civilförsvaret). Fem nya museer tillkom: Jägar-museet i Kiruna (senare flyttat till Abisko), Garnisonsmuseet i Skövde (senare flyttat till Axvall), FHT-samlingarna i Enköping (ännu ej verkställt), F 21 flottilmuseum i Luleå samt antingen F 7 flottilmuseum i Sätenäs eller Lv 6 förbandsmuseum i Halmstad. Lv 6 som redan fanns på listan valdes.

Utöver listan ovan tilldelades följande museer ett truppslagsansvar:

Kavalleriet	Karlsborgs fästning med museianläggning
Pansartrupperna	Fordonsmuseet i Strängnäs
Ingenjörtrupperna	Museet i Skillingaryd
Signaltrupperna	Telesium i Enköping (ännu ej inrättat)
Trängtrupperna	Museet i Skövde (senare Axvall)

Marinen hade ett museum från flottan (Maritiman i Göteborg), och tre från kustartilleriet (Hemsö och Vaxholms fästningar samt Museet för rörligt kustartilleri på Aspö utanför Karlskrona).

Flygvapnet fick Aerozeum i Göteborg vilket gick att koppla ihop med de atomsäkra anläggningarna, Optand utanför Östersund där det även fanns en krigsbas och Krigsflygfält 16 i Brattforsheden (beredskapstiden). Dessutom tillkom efter

Arsenalen i Strängnäs.

diskussionerna med Försvarmakten även F 21 flottilmuseum. Tyvärr innebar detta att ett antal bra flygmuseer (Ängelholm, Ljungbyhed, Sätenäs och Söderhamn) inte kom med i nätverket.

På ett fåtal ställen hittades inga lämpliga byggnader för museet utan nybyggnad måste ske i Strängnäs och Karlstad. Stora ombyggnationer gjordes i Boden, Tingstade och Skillingaryd.

Regeringen fastställde utredningens förslag i dec 2007 att gälla från den 1 januari 2008. SFHM fick ansvar för 18 museer och SMM för fem. Nätverket benämndes "Sveriges militärhistoriska arv (SMHA) och leddes av ett gemensamt kansli som var placerat på SFHM. Det bestod av fyra personer samt ett par timanställda.

Under de drygt tio år som SMHA har verkat, har det till viss förvåning blivit en framgångssaga. Besöksantalet har ökat med minst 600 procent och ett par av museerna har kommit med på listan över Sveriges 20 bästa museer. Ett fåtal museer har utgått av olika skäl och några har tillkommit, Idag gäller nedanstående lista:

- Gränsförsvarmuseet i Abisko
- Försvarmuseum i Boden
- Rödbergsfortet i Boden
- Siknåsfortet/Kalixlinjen i Kalix
- Flygmuseet F 21 i Luleå
- Hemsö fästning i Härnösand
- Teknikland i Östersund
- Skansen Klintaberg i Hotagen
- Fästningsmuseum i Vaxholm
- Hemvärnsmuseet i Vällinge (nedpackat, ska flyttas)
- Arsenalen i Strängnäs
- Gotlands försvarsmuseum i Tingstade
- Miliseum i Skillingaryd
- Museet för rörligt kustartilleri i Karlskrona
- Artillerimuseet i Kristianstad
- Garnisons- och luftvärnsmuseet i Halmstad
- Aerozeum i Göteborg
- Maritiman i Göteborg
- Garnisonsmuseet Skaraborg i Axvall
- Fästningsmuseet i Karlsborg
- Brigadmuseum i Karlstad
- Krigsflygfält 16 i Brattforsheden

Christian Braunstein var 2008–2013 chef för SMHA:s kansli.

Företeelse	Bevarandeobjekt
Försvaret av övre Norrland	Rödbergsfortet i Bodens fästning med museianläggning Kalixlinjens befästningsanläggningar mellan kusten och Morjärv inklusive Siknåsbatteriet och Vuollerimbatteriet
Gotlands försvar	Försvarmaktsgemensam museianläggning vid Tingstade fästning
De atombombsskyddade anläggningarna	A) Muskö örlogsbas B) Nya berget i Säve, f d Göta flygflottilj (F 9) C) Ledningscentral
Brigaden (infanteribrigad 77)	Brigadmuseum i Karlstad
Det fasta kustförsvaret	Hemsö fästning utanför Härnösand
Arméns fordon	Museianläggning vid f d P 10 i Strängnäs tillika Armémuseums magasin
Arméns artilleri	Museianläggning vid f d A 3, Kristianstad tillika Armémuseums magasin
Luftvärnet	Museianläggning vid Lv 6, Halmstad tillika Armémuseums magasin
Robotarna	Robotförsöksplats Norrland, Vidsele
Hemvärnet	Vällinge förbandsmuseum, Norsborg
Mobiliseringsförrådet	Museianläggning i Optand, Östersund
Flottans fartyg	A) Jagaren Småland och ubåten Nordkaparen, Göteborgs Maritima centrum B) Korvetten Västervik, Marinmuseum
Det rörliga kustartilleriet	Museianläggning på Aspö, Karlskrona tillika Marinmuseums magasin
Flygvapnets krigs- och vägbaser	Optands krigs- och vägbas, Östersund samt museianläggning enligt p II:12
Utlandsstyrkan	Specialutställning på Armémuseum.